

Epitome : International Journal of Multidisciplinary Research

ISSN : 2395-6968

महाराष्ट्रातील नागरीकरणाचे स्वरूप, कारणे व परिणाम

प्रा.डॉ.माधवराव नरसिंगराव बिरादार

सहयोगी प्राध्यापक आर्थशास्त्र विभाग,

दिगंबरराव बिंदु महाविद्यालय, भोकर जि. नांदेड

ई-मेल :- drmadhavbiradar65@gmail.com

ABSTRACT :

शहर किंवा नगर हे मानवी समुदायाच्या विकासातील अत्यंत प्रगत टप्पा असून शहरे हे मानवाच्या प्रगतीचे प्रतिके आहेत. ग्रीक वास्तुशास्त्राच्या मते, मानव पृथ्वीवर वसाहत करू लागल्यावर अनेक शतके नागरीकरणाची प्रक्रिया नव्हती. धार्मिक, सांस्कृतिक, प्रशासकिय, व्यापारी, पर्यटन, बंदरे इत्यादीच्या प्रभावाने आर्थिक, सामाजिक सांस्कृतिकदृष्ट्या लोकसंख्या त्या भागात वाढून नागरीकरणाची प्रक्रिया गती घेवू लागल्याचे दिसून येते. औद्योगिक क्रांतीनंतरच्या काळात नागरीकरणांच्या प्रक्रियेला खऱ्या अर्थाने प्रारंभ झाला. ज्या ठिकाणी औद्योगिक वस्तुसाठी कच्चा माल मोठ्या प्रमाणावर उपलब्ध होतो. तेथेच जवळपास त्या मालावर प्रक्रिया करणारे उद्योग व्यवसाय निर्माण झाले. अशा उद्योग व्यवसाया मध्ये काम करण्यासाठी आजुबाजुच्या भागातून लोक स्थलांतरीत झाले. त्यातून गावाचा विस्तार होत गेला आणि शहराचा उदय होऊन विकास होत गेला. भारतात प्राचीन काळापासून शहरे अस्तीत्वात होती. तथापि, ब्रिटिशांच्या आगमनानंतर भारतात अनेक नवनवीन शहरे उदयास आल्याने दिसून येते. स्वातंत्र्यप्राप्तीनंतर नागरीकरणाची प्रक्रीया अधिक वेगाने सुरु झाली. साधारणपणे पंचवार्षिक योजनेमुळे औद्योगीकरणास चालना मिळाली. दळणवळण क्षेत्रात अनेक सुधारणा घडून आल्या. त्यामुळे नागरीकरणाच्या प्रक्रियेला वेग आला. नोकरी, व्यापार,

व्यवसाय, उद्योग, वैद्यकिय सोयी-सुविधा, मनोरंजन, शिक्षण, आरोग्य इत्यादी कारणामुळे भारतामध्ये ग्रामीण लोकसंख्येचे शहरी भागाकडे स्थलांतर वाढत गेल्यामुळे शहरीकरणाचा वेगही वाढत गेल्याचे दिसून येतो. दुसरे की, स्वातंत्र्य प्राप्तीनंतर भारताच्या लोकसंख्येतही वेगाने वाढ घडून आली. या सर्वांचा परिणाम म्हणून नागरी लोकसंख्येच्या बरोबरच शहरांची संख्याही वाढत गेली. प्रस्तुत शोध निबंधात महाराष्ट्रातील नागरीकरणाचे स्वरूप कारणे व परिणाम यावर प्रकाश टाकण्याचा प्रयत्न केला आहे.

KEYWORDS